

Folklor: Lêkolînek li ser Pênase, Pêşketin û Têkilîya wê bi Modernîteyê re

Kurte

Ev gotar behsa pênasekirin, geşepêdan û pêwendîya folklorê bi modernîteyê re dike. Her çiqas folklor bi çanda civakê re girêdayî ye û cureyên vegotinên gelêrî yên wekî çirok, stran, gotinên pêşîyan, nifir û yên din di nava xwe de dihevine jî, di heman demê de gîyanê miletekî jî îfade dike. Lewre bandora folklorê li ser çanda civakê kûr û cihêreng e. Ew bi guhertina şert û mercên civakî re kirasên xwe diguherîne û bi demê re xwe diguncîne.

Pêvajoyên dîrokî yên ku di tevahiya gotarê de hatine vekolîn nîşan didin folklor diyardeyek qewiye û ji ber faktorên wekî nûjenbûn, konjektürel û danüstendinên di nava gelên ji hev cûda de, pêşketiye û guheriye.

Ev gotar tevî ku analîz û pênaseyên der barê folklorê de bihev tof kirîye, balê dikşîne ser wê yekê ku ka folklor di dewrana dîrokê de çawa guherîye, wê bandoreke çawa li modernîteyê kirîye û di çarçoveya çandî de cihê xwe bi çî awayî dihevine.

Bêjeyên Sereke: Folklor, Edebîyata Gelêrî, Zanista Civakî, Îdeolojîya Neteweyî, Hûnera Devkî

Folklor: Tanım, Gelişim ve Moderniteyle İlişkisi Üzerine Bir İnceleme

Özet

Bu makalede folklorun tanımı, gelişimi ve modernite ile bağlantısı ele alınmaktadır. Folklor, toplumun kültürüyle ilgili olup hikâye, şarkı, atasözleri, beddualar vb. içermesinin yanı sıra aynı zamanda bir milletin ruhunu da ifade eder. Çünkü folklorun toplum kültürü üzerindeki etkisi derin ve çeşitlidir. Toplumsal koşulların değişmesiyle birlikte folklor kıyafetlerini de değiştirir ve zamanla uyum sağlar.

Makale boyunca analiz edilen tarihsel süreçler, folklorun dinamik bir olgu olduğunu ve modernleşme, konjonktürel ve farklı halklar arasındaki etkileşim gibi faktörlere bağlı olarak gelişip değiştiğini göstermektedir.

Bu makale, folklorun analiz ve tanımları ile birlikte, folklorun tarihin akışı içinde nasıl değiştiğine, moderniteyi nasıl etkilediğine ve kültürel bağlamda nasıl kendine yer bulduğuna dikkat çekmektedir.

Anahtar kelimeler: Folklor, Halk Edebiyatı, Toplum Bilimi, Millî İdeoloji, Sözlü Sanat

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ

YAŞAYAN DİLLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Yıl/Year: 2024 • Cilt/Volume: 10 • Sayı/Issue:19

Hasan FİLİTOĞLU

Xwendekarê Mastirê, Rouen University

hasanfilitoglu@gmail.com

Orcid: 0000-0002-4230-3056

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi / Research Article

Makale Geliş Tarihi / Received: 27.10.2023

Makale Kabul Tarihi / Accepted: 25.01.2024

Makale Yayın Tarihi / Published: 28.06.2024

DOI: 10.56491/buydd.1382189

Atıf / Citation:

FİLİTOĞLU, H. (2024). Folklor: Lêkolînek li ser Pênase, Pêşketin û Têkilîya wê bi Modernîteyê re, Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi, 10(19), 7-15

Folklore: A Review on Definition, Development and its Relationship with Modernity

Abstract

This article deals with the definition of folklore, its development, and its connection with modernity. Folklore is related to the culture of a society; in addition to containing stories, songs, proverbs, curses, and the like, it also expresses the soul of a nation. Because folklore influences the culture of society, it is deep and diverse. With the changes of social conditions, folklore also changes its clothes and adapts over time.

The historical processes analysed throughout the article show that folklore is a dynamic phenomenon, evolving and changing depending on factors such as modernization, conjuncture and interaction between different peoples.

This article, together with analyses and definitions of folklore, draws attention to how folklore has changed in the course of history, how it has affected modernity and how it has found its place in the cultural context.

Key Words: Folklore, Folk Literature, Social Science, National Ideology, Oral Art

Destpêk

Ji serdemên berê heya niha folklor bûye yek ji diyardeyê mihîm ê civakê. Ji berê ve mirov jîyana xwe li gor hin qaîdeyan bi rê ve dibin. Ev qaîde û edetên mirovan bi demê re kirasekî neteweyî û rûhekî manewî hildidin ser xwe û wek beşeke girîng ê civakê tî qebûl kirin. Lê helbet ji ber kevnarbûn û xwenûkirina xwe folklor, li gorî serdeman bi wateyên cuda hatiye bikaranîn û pênasekirin. Her çiqas paşxaneya hêmanên folklorê heya demên kevin dirêj bibe jî, binavkirina wê ya bi navê ‘folklor’ê xwe digihîne du sedsal berê.

“Folklor cara yekem wek peyv ji aliyê lêkolînerê Brîtanî, William John Thoms ve ji dêvla kevnarên populêr hatîye bikaranîn û ketîye nav civaka zanistê.”¹ Wek serkêşê vê zanistê John Thoms, piştî ku gotara xwe belav dike, bandoreke mezin li ser cîhanê dike û pê re jî li her derên dinyayê, xebatên folklorê geş dibin. Di serî de xebatên ku li ser folklorê hatine kirin ji naskirina folklorê, naverok û têkilîyên wê pêk tînin.

Ji ber nezelalbûna qad û sinorên folklorê hin gengeşî derdikevin holê. Li ser naverok, sînor, peydabûna wê û her wiha diyarkirina çarçoveyê giştî teorîsyen, bi awayekî qethî li hev nakin lê bi gelemperî heman tiştî vedibêjin. Lê ji ber qada xwe ya xweser û dewlemend ji kesên cuda angaştên cîyawaz derdikevin holê.

Di tesbîtîkirina folklorê de pîrgirêka sereke diyarkirin sînorên wê ye. Berîya gotara John Thoms belav bibe, li Elmanyayê ji dêvla “Folklor”ê peyva “Wolkskunde” dihat bikaranîn. Ev peyv ji bo xebatên Elmanyayê dihate wateya lêkolîna li ser gundî û gundewaran. Loma jî xebatên destpêkê bi gund û jîyana gundîyan re sînordarkirî bû. Lê dema ku folklorê bala Amerîkanîyan kişand, hingê naverok, sînor û pênaseya wê jî di cîh de guherî. Lewra li Amerîkayê di navbera gundîyan de ferq an jî çîn tune bû.² Kesên ku di qada folklorê de dixebitî li gor çavderiyên xwe tehlîl û dahûrandin dikirin. Her yek ji wan teoriyan hem rola folklorê ji nû ve diyar kirin, hem jî bandor û sehaya wê ya tehlîlê fireh kirin. Ev jî bû sedem ku ji aliyê teorîsyenan ve folklor ji nû ve hate xwendin.

1. Pênaseya Folklorê

Li gorî Yuri M. Sokolov folklor ji keresteyên civakê pêk tê û bi lêkolîna keresteyan re jî zanista folklorê ava dibe. Her wiha wekî ku ji etîmolojiya wê jî diyar e, folk (gel) û lore (zanist) tê wateya zanista gel.³ Dîyar e ku Sokolov ji aliyê etîmolojiyê ve jî peyva folklorê dinirxîne. Loma jî tevî ku zanistbûna folklorê dipejirîne, pênaseya folklorê bi tîgeha gel jî rave dike.

Alan Dundes di wê bawerîyê de ye ku folklor berîya her tiştî zanistek e û her wiha bi pêkhateyên jîyanê yê

1 Richard M. Dorson, *Folklor û Teoriyên Folklorê yê Îroyîn*, Wer. Necat Keskin, Weşanxaneya Avesta, Istanbul, 2017, r. 7

2 Francis Le Utley, “Folklorun Tanımı”, *Kovara Milli Folklor*, Wer. Saltık Özkan, 2005, h. 65, r. 131

3 Yuri M. Sokolov, *Folklor: Tarih ve Kuram*, Wer. Yürke Özer, Weşanxaneya Geleneksel, Ankara, 2009, r. 11-12

wek rabûn û rûniştin, çand, wêje, cil û berg, edet û tore, mezinkirina zarokan û heya avakirina hişmendîya kesayetîyê re jî têkildar e.⁴ Xuya ye nêrîna Dundes û Sokolov di derbarê folklorê de ji gelek alîyan ve nêzî hev e. Her du jî folklorê wek zanist qebûl dikin û têkilîya wê ya bi jîyanê re derdixin pêş.

Bi awayeki giştî di van nêrînan de keda gel derdikeve pêş. Loma jî xebatên ku bi navê folklorê hatine kirin wek xebatên zanîna gel jî tên qebûl kirin.

Herder ku yek ji teorîsyenê folklorê yê herî bi nav û deng e û bi fikrên xwe di xebatên folklorê de nêrînen nû vedike, folklorê wek edetên xelkê binav dike.⁵ Lê Bascom, di wê fikrê de ye ku folklor her çiqas wek edetên xelkê û zanista xelkê bê qebûl kirin jî bi temamî ne rast e. Ji ber ku keresteyên folklorê ji edetan zêdetir xwedîyê hunerekê ne jî. Loma jî ji folklorê re dibêje ‘*hunera devkî*’. Bascom, hunera devkî wek beşeke folklorê dibîne û tevî vê yekê folklorê wek zanîna xelkê jî qebûl dike. Li gor wî efsane, ne tenê zanîn in, li gel vê hunereke mezin in jî. Loma jî binavkirina folklorê nikare bi tenê edet û zanîna xelkê re bê sîno darkirin⁶ Bi vî awayî balê dikêşîne ser avakirina paşxaneya çîrok, stran, efsaneyan û hunera gel derdixe pêş. Bi vê fikra xwe ve Bascom folklorê ne tenê wek kevnêşop, wek hunereke serbixwe jî qebûl dike.

Hinek teorîsyen ji alîyê kevnbûnê ve li folklorê hûr dibin. Yek ji wan John Thoms e ku di gotareke xwe de folklorê wek mehsûlên demên kevn mîna kevnêşop, gotinên pêşîyan, tevgerên xelkê û hwd. îfade dike.⁷ Her çiqas vê pênaseyê rêya xebatên folklorê ronî kiribe jî di heman demê de hin pîrsgirêk jî bi xwe re derxistîye holê. Lewra li gor vê pênaseyê folklor tiştên kevn in û tenê aîdê demên borî ne. Wek William Bascom gelek folkloran li hember vê fikrê derketine û hin tişt lê zêde kirine. Lewra li gor Bascom, pênasekirina folklorê ya ‘folklor kevnarebûn e’, neheqîyê li stran, listik, henek, jest û mîmikên îroyîn jî dike. Her wiha ev pênase afirîneriya gelan jî tune dihesibîne. Loma jî ev fikr bi giştî ne rast e.⁸

Çawa ku hin teorîsyenan folklor wek kevnare, hinan jî wek huner qebûl kirine, hinekan jî di vê qadê de gaveke din jî pêş de çûne û folklorê wek wêje qebûl kirine. Le Utley, folklorê mîna wêjeya bi devkî hatîye neqil kirin qebûl dike.⁹ Lê belê folklorê tenê bi wêjeya devkî sîno dar nake û festîval, çand, mîhrîcan û hwd jî di nava folklorê de bi cih dike.¹⁰

Bi awayekî akademîk xebatên folklorê û wek zanist bikaranîna wê di nava Tirkîyê de li gor Ewropayê dereng dest pê kirîye. Di van nivîsan de folklor bi gelemperî wek ‘zanista xelkê’ û ‘xelqîyat’ wekî tiştên ku xelkê afirandîye hatine binav kirin.

Teorîsyen Örnek, folklorê wek zanista xelkê qebûl dike. Li gor Örnek zanista xelqê bi rê û rebazên teknîkî li ser çanda gelekî an jî herêmekê lêkolînan dike, hêmanên çandê berhev dike, tîne beranberî hev, li ser wan şiroveyan pêşkêş dike û di dawîyê de jî bi wan re digihêje encamekê û sentezeke nû çê dike.¹¹ Örnek jî wek ên pêşîya xwe folklorê, zanisteke xwedîyê rê û rebazên teknîkî dihesibîne û lê zêde dike, lêkolînen li ser folklorê dê bîn kirin divê li gor qaîdeyên zanistî bin.

Seyah ew kes in ku yekem nimûneyên folklorîk di berhemên xwe de dihewînin. Ev kesana li kîjan welatî ewirîne û lê derbas bûne, di seyahatnameyên xwe de behsa wan welatan, folkloran wan kirine û li ser wan agahî dane. Îja ji ber ku li ser erdnîgarîya kurdan rêyên bazirganîyê zehf bûn, em di nav berhemên wan seyahana de, di derbarê kurdan de gelek tiştan hîn dibin. Kitêbên seyahên mîna Îbnu Batûta û Ewliya Çelebî ji bo van gotinan du palpiştên herî xurt û navdar in.

Berhemên seyahana ji berhevkarîya hemanên folklorîk zêdetir li ser danasîna welatan bûn. Jixwe wê çaxê, berhevkarîya hêmanên folklorîk jî zêde xurt nebû. Piştî sedsala 19’an, bi şoreş û înzilaban re xema berhevkarîya

4 Alan Dundes, *Folklor Nedir; Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2*, Wer. M. Öcal OĞUZ-Selcan GÜRÇAYIR, Weşanxaneya Geleneksel, Ankara 2010, r. 15-18

5 Remezan Alan, *Li Dor Texeyyûlên Berê Rêçên Îroyîn - Folklor û Roman-*, Weşanxaneya Peywend, İstanbul 2013, r. 31

6 William Bascom, “Halkbilimi, Sözlü Sanat ve Kültür” *Kovara Milli Folklor*, Wer. Nilgün Aytuzlar, s. 2004, h. 63, r. 88-89

7 Süheyla Sarıtaş, “Halk Bilimine Giriş”, www.acikders.org.tr/pluginfile.php/2512/mod_resource/content/2/Hafta_3.pdf, 13.12.2018

8 William Bascom, “Halkbilimi, Sözlü Sanat ve Kültür” *Kovara Milli Folklor*, Wer. Nilgün Aytuzlar, s. 2004, h. 63, r. 89

9 Francis Le Utley, “Folklorun Tanımı”, *Kovara Milli Folklor*, Wer. Saltık Özkan, s. 2005, h. 65, r. 135

10 H.b.r, r. 136

11 Sedat Veyis Örnek, *Türk Halk Bilimi*, Weşanxaneya İş Bankası, Ankara 1977, r. 15

hêmanên folklorîk di nav xelqê de peyda dibe. Her çiqas berîya Bazîdî jî hîn nimûneyên xebatên folklorîk li ser folklorê kurdî hebin jî, ji aliyê berhevkarî û tomarkirinê ve, xebata herî berfireh di salên 1850î de ji aliyê Mela Mehmûdê Bazîdî (1797-1867) hatîye kirin.¹²

Piştî yekem xebatên bi vî şiklî, bi awayekî xurt ferq kirin û xwedî derketina folklorê bi rêya kovar û rojnameyan ve xwe nîşan dide. Di rojname û kovarên kurdî de cih ji nivîsên folklorîk ve tê veqetandin û heta Celadet Alî Bedirxan ji xelqê dixwaze ku bila her kes nivîsên di derbarê folklorê de ji wan re bişîne.¹³

Ji ber ku kurd erdnîgarîyek mezin de berbelav in, hêmanên folklorîk li gor dever û herêman tîn guhertin û navên cuda lê tîn dayîn. Di kurdî de ji bo peyva folklorê gelek nav hene. “Bi kurdî bêjeya folklorê tê wateya zanista gelêrî an jî lêkolîna li ser gel.”¹⁴ Li gorî Celadet Elî Bedirxan “folklor, zanîn an zanista xelkê ye.”¹⁵ Di zaravayên kurdî de ji bo zanista folklorê bi kurmancî “zargotin” û “zanista gel”, bi soranî “xelknasî” û bi zazakî “zanista şarî” tê gotin.¹⁶

Xuya ye ku binavkirina têgeha folklorê di kurdî de bi giştî di bin karîgerîya peyva ‘folklorê’ de maye. Lê kesên wekî Celadet, pêşdetir çûne û tevî zanistê, zanîna gel jî li folklorê zêde kirine. Bi vî awayî feraset û qabîliyeta gel bêhtir hatîye destnîşankirin.

Der heqê peyva folklorê de, di kovara *Hawarê* de bi sernavê “ferhengvan” wiha hatîye gotin “Ev bêje di eslê xwe de inglîzî ye. Lê îro ketîye hemî zimanên dinyayê. Lewra me jî ew xistîye zimanê xwe. Ji xwe kurdên Qafqasyayê berîya me ev bêje xistine zimanê me û kitêbeke bi navê “folklorê kurdmancî” belav kirine.”¹⁷

Di çarçoveya van fikr û pênaseyan de bi giştî em dikarin bibêjin; yekemîn qonaxa peydabûna folklorê bi awayekê qethî nayê zanîn. Jiyan û tevgerên mirovahiyê bi demê re dikevin formekê û ji aliyê gel ve xwedî li wan tê derketin.; hinek ji wan bi devkî hatine parastin, hinek jî ji wan bi tevgeran hatine vehandin, paşê jî bi saya guhdarvanan û şopgeran nîş bi nîş heta van rojan hatîye vegûhastin ku niha em wan wek folklor bi nav dikin.

1.1. Naveroka Folklorê

Folklor tevî ku zanîna gel e, di heman demê de motîfên çandî û netewî di hundirê xwe de dihewîne. Her wiha hemû hebûn û tunebûnên berdest re jî tîkildar e û li ser pirsên wekî; mirovên berê debara xwe çawa dikirin, dema birçî dibûn çî dixwarin, çawa rudiniştin, dawetên wan çawa bûn, di şahî û şînan de kirasên wan çawa bûn û wd. radiweste. Ev tiştên ku em niha di jîyana xwe de mîna tiştên kevn binav dikin, di demên berê de wateyên wan ên kûrtir jî hebûn. Lê niha tenê wekî kevnevedî tîn zanîn.

Li gorî Celadet Elî Bedirxan “folklor tevayî adet, çîrok û stranên mîletekî ne, ew adet, çîrok û stranên ku ji nav xelkê der ketine û ketine ser hev, gihaştine nîşên nû.”¹⁸ Wekî ku xûya dike Celadet Elî Bedirxan di nîrxandina peyva folklorê de karîgerîya mîlet û xelqê derdixe pêş.

Vladimir Propp, di kitêba xwe ya bi navê “Folklor, Teorî û Dîrok”ê de naveroka folklorê bi hemû afirinerîya gelan ve îfade dike.¹⁹ Propp di wê bawerîyê de ye ku her tiştê ku ji aliyê gel ve hatîye afirandin, çî xwarin be û çî jî cil û berg be hemû dikevin naveroka folklorê.

Francis Le Utrey her çiqas folklorê weke wêjeya bi devkî hatîye neqilîkirin qebûl dike jî lê naveroka folklorê bi neqilîkirina wê ya bi devkî sînardar nake û bawerî û tevgerên gelan jî di naveroka folklorê de rave dike. Çîrok, stranên gel, henek, çîrokên ajalan, balad, helbestên gel, mît, bawerîyên gel, sêhr, gotinên pêşîyan, mamik, lorî,

12 Ramazan Pertev, *Folklor û Nasnameya Kurdî ya Neteweyî*, Weşanxaneya Avesta, 2018, Îstanbul, r.136

13 Celadet Alî Bedirxan, “Armanc, Awayê Xebat û Nivîsandina Hawarê” *Kovara Hawar*, j:1, Şam, 1923, r.1

14 Ramazan Pertev, *Folklor û Nasnameya Kurdî ya Neteweyî*, Weşanxaneya Avesta, Îstanbul 2018, r. 27

15 Celadet Alî Bedirxan, “Ferhengok”, *Kovara Hawar* j. 30, Şam 1941, r.749

16 Yıldırım Kadri / Pertev Ramazan, / Aslan Mustafa, *Ji Destpêkê Heta Niha Folklorê Kurdî*, Weşanxaneya Zanîngeha Mardin, Îstanbul, 2013, r.11

17 Celadet Elî Bedirxan, “Ferhengvan”, *Hawar*, hej.30, r. 8

18 H.b.r, r. 25

19 Vladimir Propp, *Folklor, Teorî ve Tarih*, Wer. Necdet Hasgöl - Tolga Tanyel, Weşanxaneya Avesta, Stenbol 1998, r. 11

mîhrîcan û şahîyan hemûyan jî di nava folklorê de îfade dike.²⁰

Zîya Gökalp folklorê wek çandê menewî dihesibîne û balê dikşîne li ser vegûhestina folklorê devkî. Li gor Gökalp gotinên pêşîyan, biwêj, edet û tore, stran û wd. bi rêya devkî gihaştîye îro. Loma jî Gökalp îdia dike ku folklor ji nivîsê wêdetir bi çanda devkî re eleqedar e.²¹

M. Fuat Köprülü di derbarê naveroka folklorê de dibêje her tiştê aîdê gel folklor e. Stran, çîrok, gotinên pêşîyan û destan ji ber ku rewşa rûhîyeta gelan vedibêjin, hemû jî dibin folklor.²²

Li gor Pertev Naili Boratav, folklor nêrîna civakê ya li hemberî jîyanê ye. Loma jî edet, tore û hemû hêmanên çandî yên civatê lêkolîn dike.²³ Her wiha Boratav bi xebatên xwe ve balê dikşîne ser neteweyîbûna folklorê û naveroka folklorê jî bi hêmanên çandî yên civatê rave dike.

Her çiqas çanda devkî beşeke girîng a folklorê be jî, bi temamî nikare folklorê rave bike. Lewra li gor Gökalp tiştên ku folklorê ava dikin ragihandina wan a devkî ye. Lê belê Alan Dundes di gotara xwe ya bi navê “Folklor Çi ye?” de amaje dike ku folklor tenê nikare bi çanda devkî bê îfadekirin, ji ber ku her tişt bi axaftinê an jî bi gotinê derbasî nîfşan nabe, lewra tevger û çalakî jî di folklorê de bibandor in. Ajotina erebeyekê her wiha pa-qijkirina diranan bêyî gotinê, bi dîtin û tecrûbeyan derbasî nava gel dibe. Her wiha li gor Dundes ji bo çêbûna folklorê pêdivî bi komên mezin jî nîne. Herî kêma du kes jî dikarin hêmanên folklorê ava bikin. Tiştê mihîm hevparîya di nava kom an kesayetana de ye. Loma jî ger em li ser karê hesîngeran rawestin em ê pêrgî folklorê hesîngeran bîn û hwd. in.²⁴ Bi vê fikra xwe Dundes hêmanên folklorê ji komên mezin ber bi komên piçûk ve kaş dike ku bi dîtinê wî herî kêma du kes jî dikarin folklorê ava bikin,

Li gor Sedat Veyis Örnek di diyarkirina naveroka folklorê de şaşîyên mezin tên kirin. Lewra raya giştî naveroka folklorê bi lîstikên gelan, stranên gelan û tiştên wekî wan qebûl dikin. Lê belê folklor bi lîstik û stranên nikare bê sînodarkirin. Hemû tiştên maddî û manewî yên aîdê gund, bajar an komekê ne, naveroka folklorê tijî dikin.²⁵

Îzzeddîn Mûstafa Resûl pênaseya folklorê û naveroka wê bi hev re îfade dike. Li gor Resûl her çend îro peyva folklorê di gelek alîyên kevneşopîya netewî de tê bikaranîn jî; ji tore, cil û bergên milî yên kevin, xwarin û vexwarin jî tê de, hemû berhemên çandî, weke folklorê tê pênasekirin.²⁶

Ertekin hêmanên folklorê mîna edebiyata gel bi nav dike û dibêje ‘Dengbêjî û stranên dengbêjiyê ji ruh û çanda gel dizên û parçeyekî muhîm ê edebiyata gel in’²⁷ Li gor Ertekin, her tiştên bi jiyana kesana re derbas dibin dikarin bibin mijara dengbêjan. ‘Evîn, bûyerên rojane, pîrsgirêkên sîyasî, welat, kuştin, talan, revandin, îxanet, girtin, xela, tofan, erdhej û wd.

Wekî ku xuya ye, ji ber mezinbûna qada wê ya xweser û sîwana wê ya berfireh tesbîtkirina sînorên folklorê zehmet dibe. “Zanista gel, hîkmeta awam, xelqîyat, folklor an zargotin... Ev peyvên han, di destpêkê de parçe parçe ji bo çanda gel, ayînên mîtolojîk, adetên parastî, jîyana ‘wehşîyên esîl’ mûzîk û reqsên gelêrî, biwêj, qewl, destan, efsane û çîrokan dihatin bikaranîn”²⁸. Jixwe lêkolînerên folklorê, di pênasekirina wê de bi giştî li ser zanistîbûna folklorê û têkilîya wê ya bi gel re li hev dikin. Lê di vir de pîrsa mihîm ew e ku, çanda gel li ser çî tê avakirin? Loma jî di van salên dawî de pênaseya folklorê hinekî din jî tê vekirin û wek ‘bîra civatê’ tê binavkirin. Dilawer Zeraq yek ji wan kesa ye ku folklorê bi awayekî giştî wekî ‘hişûbîra hevpar û ezmûna ku tê parvekirin’ îfade dike.²⁹ Bedran Hikmet jî folklorê wekî hîs û xeyalên hevbeş³⁰ pênase dike.

20 Francis Le Utley, “Folklorun Tanımı”, *Kovara Milli Folklor*, Wer. Saltık Özkan, s. 2005, h. 65, r. 135-136

21 Ayşenur Nazlı Özyurt, *Ziya Gökalp’ın Halk Bilimi Çalışmalarındaki Yeri*, Teza neçapbûyî, Ankara 2008, r. 72

22 Nail Tan, “Türkiye’de Halk Bilimi Çalışmalarının 100. Yılı Kutlarken”, *Kovara Folklor ve Edebiyat*, cilt: 19, h.75, 2013/3, r. 239

23 Pertev Naili Boratav, *100 Soruda Türk Folkloru*, Weşanxaneya Gerçek, Ankara, 1997, r. 9-10

24 Alan Dundes, “Folklor Nedir”, *Kovara Milli Folklor*, Wer. M. Öcal OĞUZ-Selcan GÜRÇAYIR, 2005, h. 65, r. 127

25 Sedat Veyis Örnek, *Türk Halk Bilimi*, Weşanxaneya İş Bankası, Ankara 1977, r. 7

26 Ebubekir Gören, *Di Romanên Erebê Şemo De Folklorê Kurdî*, (Teza neçapbûyî), Mardin 2013, r. 2

27 M. Zahir Ertekin, “Du Deng û Yek Reng Di Kurdî De: Dengbêjî û Qesîdebêjî”, *Sempozîyuma Navnetewî ya Dengbêj û Çanda Dengbêjan*, 2019, r.620

28 Remezan Alan, *Li Dor Texeyyûlên Berê Rêçên Îroyîn - Folklor û Roman-*, Weşanxaneya Peywend, İstanbul 2013, r. 32.

29 Dilawer Zeraq, “Wek Mîrateya Neteweyî Folklor û Kovara Jinê”, *Kovara Zarema*, Diyarbakır 2016, h. 8, r. 59.

30 Bedran Hikmet, *Teorîyên Folklorê*, Weşanxaneya Lîs, Amed 2016, r. 8

Der barê tesbîtîkirina naverok û sînorê folklorê de gelek angaşt hene. Di kitêba “*Ji Destpêkê Heta Niha Folklorê Kurdî*” de fikr û ramanên der heqê naveroka folklorê kurdî de hatine berhevkerin û encamek hatîye derxistin. Li gor vê kitêbê naveroka folklorê ji çar (4) beşan pêk tê:

1- Edebîyata Gelêrî

2- Adet û Tore

3- Bîr û Bawerîyên Gelêrî

4- Zanyarîyên Gelêrî³¹

Ango ew zanista ku li ser gel dixebite. Loma jî mijara folklorê gel e, hemû tiştên ku bi mirovan re têkildar in, di her dem û di her şertî de dikarin bibin mijara folklorê. Ji ber neqebûlîkirina statîkîbûnê, folklor bi dem û kesayetan re jî nikare bê sînordarkirin. Folklor tiştêkî zindî ye, bi mirovan re dijî û di avakirina kesayetan de jî roleke wê ya bibandor heye. Ango folklor dizê, digihîje û bi heyîneke domdar ji bo gel terxan dibe. Hemû tiştên maddî û manewî di vê babetê de cih digirin. Ji hemû motîfên çandî û netewî bigirin heta bi hemû afirînerîya gelan, wek folklorê pênasîkirin. Ji şahîyan bigirin heta şînan, ji xwarinan bigirin heta cil û bergan, ji lawayan bigirin heta nifiran, hemû tişt dikevin bin bask û qadên folklorê. Ji ber vê yekê jî divê em vê têgehê ji wateya wê ya bisînor veçirînin û wê bi wateya wê ya berfireh û rasteqîn binirxînin.

2. Têkilîya Folklor û Disîplînên Din

Folklor perçeyek ji jîyana mirovan e. Bo wê ye ku hemû zanistên bi jîyanê re eleqedar dibin, di heman demê de xwe digihînin folklorê wan jî. Li gorî Richard M. Dorson sehayên wek zimanzanî, erdnîgarî, muzîkolojî, civaknasî û heta derûnnasî jî bi folklorê ve pêwendîdar in.³² Ji ber ku her diçe folklor xwe adapteyê demê dike û li gorî konjekturê xwe digihîjîne disîplînên din loma jî bi zanistên cure bi cure re jî di nav têkilîyeke xurt de ye.

Yuri Sokolov jî wek Dorson difikire û li ser ve zêde dike ku folklor tevî ku bi hunera devkî re eleqedar e di heman demê de bi hemû hunerên ku hatîne afirandin re jî di nav têkilîyê de ye. Hunerê wek şano, dawet, listik, stran, vegotina devkî û wd. in jî bi disîplîna folklorê re tên nirxandin.³³ Xebatên ku di kurdî de hatine kirin jî heman rêç domandine. Li gorî kitêba ‘*Ji Destpêkê Heta Niha Folklorê Kurdî*’ têkilîya folklorê bi dîrok, etnolojî, zimannasî, erdnîgarî, derûnnasî, civaknasî, hiqûq, şûnwarnasî (arkeolojî), pedagojî û bi edebîyatê re heye.³⁴ Loma jî xebatên ku bînan kirin divê ji nêrîneke giştî zêdetir, xwe bispêren kitekîtan. Ger em li ser mînakekê biçin, dema em li zimanê miletekî û bikaranîna wê binihêrin, em ê der barê jîyana wan de gelek agahîyan hîn bibin. Li ser meseleyê wextê di zimanê wan de peyvên di derheqê çîya, kevir, zinar, xweza û wd. in de zêde bin, em ê têbigihêjin ku jîyana wan nêzî çîyayan e. An jî di çîrokekê de leheng her dem li keştîyan siwar bibe em ê bizanibin ku erdnîgarîya wan nêzî behrê ye. Loma jî divê disîplîna antropolojîyê jî baş bê zanîn. Her wiha her tiştên ku wan afirandîye li gorî disîplînên erdnîgarî, antropolojî, civaknasî û wd. in jî divê bê lêkolînkirin. Lewra bêtî fêhmîkirina sedemên derveyî û hûndirîn analîzkirina folklorê dibe ku negihîje armanca xwe.

Wekî em dizanin pêkhatîyên folklorê ne tenê mirov in; ligel vê axa herêmê, rewşa hewayî ya welatî, metal û dewlemendiya erdnîgarîyê û her wiha nebat û heywanên xwezayê jî di avakirina folklorê de roleke mezin dileyzîn. Ji ber ku ev tiştên rolên wan hene, ne qetî ne û bi demê re dikarin biguherin, em nikarin folklorê bi dem û kesayeta re sînordar bikin. Lewra dinya diguhere û pê re jî rewş û halê erdnîgarîya ku mirov tê de dijîn, diguhere. Loma jî em dikarin bibêjin ku folklorê jî wek mirovan, nebatan û ajalên zindî ye û av û xwarina wê jî binehişî û bawerîyên gel e. Atmosfera ku folklorê ava dike, ew atmosfer e ku kesayeta mirovan jî ava dike. Jixwe di xebatên folklorê de yek ji pirsgirêkê bi vê zindîbûnê re têkildar e. Lewra çawa ku jîyan her diçe xwe nû dike, folklorê jî diguhere û terz û teşeyên nû hildide, divê bi heman şiklî rê û rebazên folklorê jî xwe nû bikin. Ne ku bi pîvanên berê, divê bi pîvanên nûjen jî bê nirxandin. Çimkî folklor ne tenê gotin û edetên berê yên di paşxaneyê de ne. Wekî ku Sokolov jî destnîşan dike tevî ku folklor dengê rabirdûyê ye, ligel vê di heman demê

31 K.Yıldırım & R.Pertev & M.Aslan, *Ji Destpêkê Heta Niha Folklorê Kurdî*, Weşanxaneya Avesta, İstanbul 2018, r. 31-32

32 Richard M. Dorson, *Folklor û Teoriyên Folklorê Îroyîn*, Wer. Necat Keskin, Weşanxaneya Avesta, Stenbol, 2017, r. 31

33 Yuri M. Sokolov, *Folklor: Tarih ve Kuram*, Wer. Yerke Özer, Weşanxaneya Geleneksel, Ankara 2009, r. 14

34 Kadri Yıldırım / Ramazan Pertev / Mustafa Aslan, *Ji Destpêkê Heta Niha Folklorê Kurdî*, Weşanxaneya Zanîngeha Mêrdînê, İstanbul 2013, r. 32-38

de dengê berz ê îroyîn e jî.³⁵

2.1 Folklor û îdeolojî

Li gor Propp folklor dîsîplîneke îdeolojîk e.³⁶ Lê divê baş bê zanîn ku îdeolojîkbûna folklorê ne ku ji folklorê, ji atmosfera serdemê ava dibe³⁷. Propp di avakirina folklorê de balê dikişîne fonksiyona konjoktorîya civatê. Lewre nixê civata statîk nîn in û bi demê re û bi tecrubeyan re diguherin. Lê di vir de tiştêkî mihîm heye, ew jî neguherbûna koka folklorê ye. Li ser mînakê di çîrokekê de ‘revandin’ heye. Ev ‘revandin’ naguhere, kes dîsa tî ‘revandin’. Lê vê carê sedema ‘revandinê’ diguhere. Kok heman dibîne û pê re jî tiştên nû tê de zêde dibin an jî kêr dibin. Çawa ku Propp di berdewamîya wê de mînaka ejderhayan dide ku berê jin direvandin, niha jî ûrisan direvînin. Çinkû fikrên nijadî derketine holê û bandor li ser civatê jî kirine û di prosesa xwe de regekî nû hildane. Ji ber vê yekê jî folklor îdeolojîk e û beyî ku ji aliyê yêkî/ê ve bê guhertin ji aliyê hemû civatê ve tê guhertin.

Propp di vê mijarê de hêj pêş de diçe û folklorê aîdê çînen bîndestan dibîne.³⁸ Ev fikra hane ji bo xebatên folklorê asoyeke nû vekir. Lewra êdî xebatên ku dihatin kirin di deverêkê de asê nediman, hemû sînor hildidan û di nava hemû mirovahîyê de hevparîyek zêft dikirin. Lêkolîner, li deverên cûda li pey heman mijarê diketin. Bî vî awayî di navbera civatên ji hev gelek dûr de heman hîs û xeyal peyda dikirin. Yuri Sokolov jî bi heman rêçê dişopîne û pê de diçe, ew folklorê wekî îfadekirina nefret û hêrsa gundî û karkeran a li hember esil û axayan dibîne³⁹. Li gor Sokolov di avakirina hêmanên folklorîk de ji serdestan zêdetir karker/gundî çalak in. Rûdanên bo dewletan/ serdestan/ aristokratîtan tu tiştêkî îfade nakin, berevajî wê ji bo gundîyan bandorên qerase pêk tînin. Her wiha Sokolov dema erk û armanca folklorê diyar dike yek jî peywira folklorê, bi hişyarkirina hestên netewperwerîyê di nava gel de îfade dike⁴⁰.

Bi giştî ev fikr û ramanên di derheqê erk û fonksiyona folklorê de bi rêya rabirdûyê û mirovahîyê ji nû ve li gor pergala xwe ava bikin tevgerîyane. Ji ber ku yên van rîtuêlan dikin hê jî gundî bûn, loma jî bi şoreşa Sovyetê re qîmeta gundîyan derkete pêş. Ne tenê Ûrisat, Almanya jî yek ji wan neteweyan e ku bi vê polîtîkaya xwe bûye sedema gelek rûdanên xirab. Dewletên din ên wek Amerîka, Frense û netew-dewletên din jî bi haybûna girîngîya folklorê ve dest bi xebatên vî şiklî kirine û folklorê ji bo gihaştina meqsedên xwê yên etnîk wek amraz bikaranîne. Ji Hîtler bigire heta sovyeta Rusyayê jî di xebatên xwe yên folklorê de ev tişt kirine amanc.

2.2 Erkên Folklorê

Ramazan Pertev di tesbîtkirina erka folklorê de balê dikişîne ser dersdayîna çîrokan. Lewre çawa ku di hin çîrokan de xeletîyên şexsî tî ziman, her wiha em carnan rastî rexne û normên civakî jî tî. Û di berdewamîya vê fikra xwe de çîrokên kurdî yên wek Şengê û Pengê, Kêz Xatûnê, Dîkîl Axa, Kejê, Keçelo, Fatfatîlok, Pîra Mirovaxer, Hutê Heftserî û hwd. wek minak dide⁴¹. Li gor Pertev di naveroka van çîrokan de şîretên civakê veşartî ne. Loma jî yek ji erka folklorê şîretkirina mirovan bi xwe ye.

Ahmet Aras di qada folklorê de giringîyê dide rola dengbêjan. Li gor Aras di navbera folklor û dîrokê de danûstandînek heye. Ji bo piştrastkirina têkilîya folklor û dîrokê jî kilamên dengbêjîyê çavkanîyên xurt in. Her wiha bi mînakên stranên amaje pê dike ku dengbêjîyê di heman demê de erka kitêbên dîrokî jî pêk anîye. Di derbarê vê meselê de Ahmet Aras wiha dibêje; “bûyerên ku di kilamên dengbêjan de hatine vegotin, ji sedî sed rast in. Mînaka vê yekê ya herî mezin jî şerê mala Ûsivê Seydo ye. Aras dibêje piştî ku min guhdariya kilamê kir, ez li pey belgeyên fermî ketim. Hin belge ketin destê min de û min dît ku kilam û belge wek hev in. Di ser de hûrgilîyên kilamê zêdetir in. Heger hûn ji min bawer nakin, neviyên wan jî sax in, herin jê bipirsin. Ew dikarin gotinên min piştrast bikin⁴². Wekî ku xuya dike Ahmet Aras di wê bawerîyê de ye ku em kilaman ku ev jî yek

35 Yuri Sokolov, *Folklor: Tarih ve Kuram*, Wer. Yekê Özer, Weşanxaneyê Geleneksel, s. 2009. r. 21

36 Vladimir Propp, *Folklor: Teori ve Tarih*, Wer. Necdet Hasgûl - Tolga Tanyel, Weşanên Avesta, İstanbul 1999, r. 9-10

37 H.b.r, r. 9-10

38 H.b.r, r. 12

39 Richard M. Dorson, *Folklor û Teoriyên Folklorê Îroyîn*, Wer. Necat Keskin, Weşanxaneyê Avesta, İstanbul, 2017, r. 118

40 Yuri M. Sokolov, *Folklor: Tarih ve Kuram*, Wer. Yekê Özer, Weşanxaneyê Geleneksel, Ankara 2009, r. 34

41 Ramazan Pertev, *Zarok û Çîrok, Destpêka Pedagojiya Kurdî*, Weşanên Doz, 2009 İstanbul, r.93

42 Tekin Çifçi, *Di Kilamên Evîni yê Dengbêjan De Temaya Jinê: Kilam û Jin*, Weşanxaneyê Nûbihar, s. 2014, r. 37

jî hêmanên folklorê ye, dikarin wek dokumanên dîrokî bihesîbînin.

Avdo Karataş di wê fikrê de ye ku folklor qeydkirina çanda devkî, şênber û razber a kurdî ye⁴³. Loma jî xizmetkarîya çanda niviskî ya kurdî dike. Wekî ku xuya dike Karataş ji aliyê sazkirin û bilindkirina wêjeya niviskî ve li folklorê dinêre.

Willian Bascom jî ji bo diyarkirina erka folklorê, xebatên gelek kêrhatî kirîne û bi giştî çarçoveyek wiha xêz kirîye. Li gor Bascom çar peywîrên sereke yê folklorê hene.

Yekem peywîra folklorê, ji bo xweşderbaskirina demê ye.

Dûyem peywîra folklorê, tradîsyona çanda devkî xurt dike û metirsîya windabûna wan ji holê radike. Bi awayekî giştî folklor erka mamostetîyê tîne cih.

Sêyem peywîra folklorê, derbirîna hestên ku hatine çespanandin û tevgerên ji aliyê civatê ve hatine qedexekirin in.

Çarem erka folklorê, edet û toreyên civatê zindî dihêle, bîra civakê diparêze û wê vediguhezîne ji nîşên nû re.⁴⁴

Bi van fikr û nêrînan jî eyan e ku folklor di gelek qadên jîyanê de xwedî erk û rolên girîng in. Loma jî divê bê zanîn ku erk û armanca folklorê ne tenê ji bo derbasbûyîna şevbihêrkan an jî aşkirina zarokan e. Bi saya vê têgehê jihev cudabûna neteweyan jî xwe dide der. Çinku folklor bi xwe re dikare neteweyek û li hemberî wê jî 'yê din' ava bike. Lewra civat raborîyê di serî de bo naskirina takekesîya xwe bi kar tîne⁴⁵. Jixwe ji ber vê taybetmendîya xwe ya lêkolînê folklorê, di sedsalê dawîn de ji bo armancên polîtîk wek amrazekê hatîye bikaranîn.

Der heqê erk û armanca folklorê de gelek angaş û nêrîn hene. Di vî warî de xebatên ku hatine kirin pîranî di bin hûkmê lêkolîner de mane. Loma jî fikr û pênaseyên ji hev gelek dûr û cîyawaz derketine meydanê. Ya rastî di heyamên berê de folklor wekî zanistekê nedihat qebûlkirin û bala gelên Ewropî jî zêde nedikişand. Lewre berê de xebatên gel wekî xebatên *nezan/karker/nebajarî* dihat qebûl kirin û qiymetê wê jî zêde nebû. Lê bi bilindbûna netew-dewletan û bi taybetî jî bi şoreşa Frensî re, bala zanyarên Ewropî bêhtir çû ser folklorê û di vê mijarê de xwe pêş xistin. 'Folklor wek beşeke zanyarî ji aliyê Ewropîyan ve ji bo lêkolînkirina gelên xwe hatiye afirandin⁴⁶. Jixwe yekemîn xebatên li ser folklorê li Ewropayê bi destê zanyarên wê derê derçûn. Di van xebatên destpêkê de folklor ji koka xwe ya kultûrî hat derxistin û ber bi sazkirina netewetiyê ve hate kişandin. Her çiqas ji aliyê îcrakerê folklorê ve ev xisleta wê ya netewetiyê baş nedihat zanîn û wek kevneedetên ji bo geşkirina şevbihêrkan dihat bikaranîn jî piştî sedsala 19an jî aliyê zana û xwendeyan ve ev rol û ruhê wê yê neteweyî hate ferqkirin û bo avakirina milletî hate bikaranîn.

Encam

Folklor, diyardeyeke dînamîk û pêşkeftî ye ku bandorê li çand û nasnameya civakê dike. Tevî ku folklor wekî hêmanek civakê xuya bike jî, di heman demê de ruhê neteweyê jî îfade dike û bikaranîn û bi cih girtina xwe ve hafizeya kolektîf, nirx û nasnameya civakê jî ava dike.

Xaleke din a girîng a ku di gotarê de hatiye balkişandin ew e ku folklor çawa xwe bi guhertinên civakî û têkilîyên cûrbecûr re diguncîne. Di vê çarçoveyê de tê xuyakirin ku folklor tevî rabirdûyê diparêze, di heman demê de roja me ya îroyîn jî dinirxîne û di navbera wan de pêwendîyeke ava dike. Têkilîya wê ya bi modernîteyê re jî nîşan dide ku folklor wekî rengêkî zindî ya vegotina çandî hebûna xwe didomîne.

Wekî gotina dawî, folklor ne tenê ronîkirina rabirdûyeke çandî ye, ew şeweyek zindî ya vegotina çandî ye îroyîn e jî ku dikare xwe biguhezîne û bi dînamîkên civakî yê ku her gav diguherin re têkildar e.

43 Avdo Karataş, "Folklor û Afirandina Çanda Niviskî" *Kovara The Journal Of Mezopotamian Studies, Zivistan*, s. 2017, r. 35

44 Metin Ekinci, *Halk Bilgisi Folklor Derleme ve İnceleme Yöntemleri*, Weşanxaneya Geleneksel, 2007, r. 125-126

45 Jan Assman, *Kültürel Bellek*, Wer. Ayşe Tekin, Weşanxaneya Ayrıntı, İstanbul 2018, r. 142

46 Avdo Karataş, "Folklor û Afirandina Çanda Niviskî", *Kovara The Journal Of Mezopotamian Studies, Zivistan*, s. 2017, r. 34

Çavkanî

- Alan Dundes, “Folklor Nedir”, *Kovara Milli Folklor*, Wer. Gülay AYDIN, 2005, h. 65, r. 127-129
- Alan Dundes, *Folklor Nedir; Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2*, Wer. M. Öcal OĞUZ-Selcan GÜRÇAYIR, Weşanxaneyê Geleneksel, 2010, Ankara
- Avdo Karataş, “Folklor û Afirandina Çanda Niviskî”, *Kovara The Journal of Mezopotamian Studies*, Zivistan, s. 2017, r. 33-52
- Ayşenur Nazlı Özyurt, *Ziya Gökalp'ın Halk Bilimi Çalışmalarındaki Yeri*, Teza neçapbûyî, Ankara 2008
- Bedran Hikmet, *Teoriyên Folklorê*, Weşanxaneyê Lis, Amed 2016
- Celadet Alî Bedirxan, “Armanc, Awayê Xebat û Nivîsandina Hawarê” *Kovara Hawar* j:1, Şam, 1923
- Celadet Alî Bedirxan, “Ferahengok”, *Kovara Hawar* j. 30, Şam 1941
- Dilawer Zeraq, “Wek Mîrateya Neteweyî Folklor û Kovara Jînê”, *Kovara Zarema*, h. 8, Diyarbakir 2016
- Ebubekir Gören, *Di Romanên Erebe Şemo De Folklorê Kurdî*, (Teza neçapbûyî), Mardin 2013
- Francis Le Utley, “Folklorun Tanımı”, Wer. Saltık Özkan, *Kovara Milli Folklor*, s. 2005, h. 65, r. 130-136
- Jan Assman, *Kültürel Bellek*, Wer. Ayşe Tekin, Weşanxaneyê Ayrıntı, İstanbul 2018
- M. Zahir Ertekin, “Du Deng û Yek Reng Di Kurdî De: Dengbêjî û Qesîdebêjî”, *Sempozîyuma Navnetewî ya Dengbêj û Çanda Dengbêjan*, 2019, r. 605-635
- Metin Ekinci, *Halk Bilgisi Folklor Derleme ve İnceleme Yöntemleri*, Weşanxaneyê Geleneksel, 2007
- Nail Tan, “Türkiye’de Halk Bilimi Çalışmalarının 100. Yılına Kutlarken”, *Kovara Folklor ve Edebiyat*, cilt: 19, h.75, 2013/3, r. 237-243
- Pertev Naili Boratav, *100 Soruda Türk Folkloru*, Weşanxaneyê Gerçek, Ankara, 1997
- Ramazan Pertev, *Folklor û Nasnameya Kurdî ya Neteweyî*, Weşanxaneyê Avesta, 2018, İstanbul
- Ramazan Pertev, *Ji Destpêkê Heta Niha Folklorê Kurdî*, Weşanxaneyê Avesta, İstanbul 2018
- Ramazan Pertev, *Zarok û Çîrok, Destpêka Pedagojiya Kurdî*, Weşanên Doz, İstanbul 2009
- Remezhan Alan, *Li Dor Texeyyûlên Berê Rêçên Îroyîn - Folklor û Roman-*, Weşanxaneyê Peywend, İstanbul 2013
- Richard M. Dorson, *Folklor û Teoriyên Folklorê yên Îroyîn*, Wer. Necat Keskin, Weşanxaneyê Avesta, İstanbul, 2017
- Sedat Veyis Örnek, *Türk Halk Bilimi*, Weşanxaneyê İş Bankası, Ankara 1977
- Süheyla Sarıtaş, “Halk Bilimine Giriş”,
www.acikders.org.tr/pluginfile.php/2512/mod_resource/content/2/Hafta_3.pdf, 13.12.2018
- Tekin Çiççi, *Di Kilamên Evîni Yên Dengbêjan De Temaya Jinê: Kilam û Jin*, Weşanxaneyê Nûbihar, s. 2014
- Vladimir Propp, *Folklor, Teori ve Tarih*, Wer. Necdet Hasgül - Tolga Tanyel, Weşanên Avesta, İstanbul 1999
- William Bascom, “Halkbilimi, Sözlü Sanat ve Kültür” Wer. Nilgün Aytuzlar, *Kovara Milli Folklor* s. 2004, h. 63, r. 86-97
- Yıldırım Kadri / Pertev Ramazan, / Aslan Mustafa, *Ji Destpêkê Heta Niha Folklorê Kurdî*, Weşanxaneyê Zanîngeha Mardin, İstanbul, 2013
- Yuri M. Sokolov, *Folklor: Tarih ve Kuram*, Wer. Yerke Özer, Weşanxaneyê Geleneksel, Ankara, 2009